

Boekbesprekingen

F. Valkenburg en A. ter Huurne, Werkloosheid in oude stadswijken. Een studie naar de arbeidsmarktpositie en het arbeidsmarktgedrag van werklozen, IVA, Tilburg, 1984

In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verrichtte het IVA in Tilburg een enquête-onderzoek in Rotterdam. Het onderhavige rapport bevat een verslag daarvan, aangevuld met een korte analyse van ambtelijk statistisch materiaal en de kernpunten uit een aantal groepsdiscussies met vertegenwoordigers van diverse Rotterdamse instanties.

Het enquête-onderzoek concentreert zich op twee vragen:

- hoe ziet de werklozenpopulatie in oude wijken eruit en in hoeverre wijkt deze af van werklozen in tussenwijken;
- in hoeverre wijken werklozen in oude wijken af van werkenden in dezelfde wijken.

Deze vragen komen in belangrijke mate voort uit de theorie van de dubbele arbeidsmarkt, waarvan de onderzoekers in het bijzonder de 'getto'-variant als uitgangspunt hebben genomen. Deze veronderstelt, heel kort gezegd, dat de woonbuurt een sterk bepalende factor is voor de positie op de arbeidsmarkt en het arbeidsmarktgedrag. Dat betekent dan dat er verschillen bestaan tussen werklozen in oude en werklozen in andere wijken en dat werklozen en werkenden in oude wijken juist niet veel van elkaar verschillen.

De globale conclusies van dit onderzoek luiden als volgt:

- De werklozen, zowel in oude als in tussenbuurten, behoren tot de kansarmen, die nauwelijks meer in staat zullen zijn zich een betere positie op de arbeidsmarkt te veroveren; herhaalde werkloosheid, instabiliteit van het arbeidsverleden, lage opleiding, geringe (geschatte) kans op werkherleving, e.d. zijn daaraan debet.

- Er bestaat vrijwel geen verschil tussen werklozen uit oude wijken en werklozen uit tussenwijken ten aanzien van de onderzochte variabelen als leeftijd, opleiding, beroepsniveau, beleving van werkloosheid, mobiliteitsbereidheid etc. etc.. De 'getto-theorie' wordt dus geenszins bevestigd.

- Tussen werkenden en werklozen in dezelfde oude wijken worden wel systematische verschillen geconstateerd. Deze betreffen de kwaliteit van de (ex-)arbeid, het arbeidsverleden, veronderstelde eigen invloed op de arbeidsmarktpositie, arbeidsbeleving e.d.. Ook in dit opzicht wordt de 'getto-theorie' derhalve niet onderschreven.

Tot deze conclusies komen de onderzoekers op grond van de verzameling en bewerking van een gigantisch aantal gegevens bij Nederlandse, Surinaamse/Antilliaanse en Turkse/Marokkaanse werkenden en werklozen.

Bij de verzameling, verwerking en rapportage van dit interessante materiaal is helaas een aantal kritische kanttekeningen te maken.

Enkele daarvan volgen hier, zeer summier geformuleerd.

– De dataverzameling is, anders dan bovengenoemde vraagstelling en conclusies doen vermoeden, niet zò systematisch gebaseerd op de getto-variant van de dubbele arbeidsmarkt-theorie. Door de hoofdstukken heen wordt diverse malen gewezen op uit deze variant voortkomende veronderstellingen, doch er wordt niet voldoende inzicht geboden in de onderlinge samenhang van deze hypothesen, noch in de mate waarin deze de kern van de theorie raken dan wel er min of meer zijdelings verband mee houden. Hierdoor lijkt de keuze van variabelen nodeloos arbitrair.

– Het ontbreken van een duidelijke (theoretische) structuur doet zich ook voelen in de rapportage; er wordt veel informatie verstrekt, doch de lezer dreigt meermalen verzand te raken in de details, zonder zicht te hebben op de grote lijnen die zij illustreren. Wat dit betreft wordt in het artikel 'Werkloosheid in oude stadswijken' (Sociologische Gids 1984/1 p. 24-47) door F.C. Valkenburg en J.M. Epema aangetoond dat het beter kan.

– Hoewel de vergelijking tussen werklozen in oude en in tussenwijken respectievelijk de vergelijking tussen werklozen en werkenden in de oude wijken een essentieel deel van het onderzoek betreft komt dit in de verwerking en presentatie van het materiaal niet tot uiting. De lezer krijgt weliswaar een grote hoeveelheid rechte tellingen in procenten, maar hoe de auteurs precies tot de bijbehorende vergelijkingconclusies komen wordt niet vermeld. Is er een toets uitgevoerd en zo ja, welke? En waarom is volstaan met univariate vergelijkingen, terwijl juist bij een zo grote hoeveelheid variabelen als de bestudeerde een multivariate methode voor de hand ligt? Wellicht is daar een goede reden voor aan te geven (kleine N soms in bepaalde subgroepen), maar enige overweging in die richting lijkt op z'n minst interessant.

Het rapport roept nog meer van dergelijke vragen op en dat is jammer, aangezien ze de aandacht afleiden van de waardevolle gege-

vens die aan de orde zijn en nog meer, omdat ze afbreuk doen aan de overtuigingskracht, waarmee de auteurs hun boodschap verkondigen: de uitzichtloosheid van het leven zonder werk.

H.S. Merens-Riedstra

W. Knulst en L. Schoonderwoerd, Waar blijft de tijd. Onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders, Sociale en Culturele Studies 4, Sociaal en Cultureel Planbureau, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage, 1983.

Dat sociologen de tijd verwaarloosd hebben, is inmiddels een algemeen aanvaard cliché. Zeker in ons land ontbreekt vrijwel een wetenschappelijke traditie, waarin tijd als een sociaal verschijnsel is bestudeerd. Internationaal ligt het wat gunstiger. Vooral in de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie hebben tijdstudies een bloeitijd doorgemaakt. Na analogie van de geldbesteding beginnen sociologen daar in de eerste decennia van deze eeuw met tijdstudies. Bevans publiceert in 1913 als eerste een onderzoek naar de vrijetijdsbesteding door arbeiders. De term 'vrijetijdsbesteding' illustreert hoezeer tijd dan geld geworden is. Het is de periode waarin Taylor zijn tijdstudies uitvoert ten behoeve van industrieel management. Na de russische revolutie wordt ook in de planeconomie van de Sowjet-Unie een accent gelegd op rationalisatie van het tijdgebruik. Onderzoekers als Strumilin en Prudensky ondersteunen dit met een lange reeks tijdstudies. Sorokin neemt deze traditie mee bij zijn vertrek naar de Verenigde Staten. Een belangrijke mijlpaal is het internationaal vergelijkend tijdbudgetonderzoek, dat in 1965 en 1966 in twaalf landen wordt uitgevoerd. Nederland participeert niet in dit project.

In Nederland beperkt de toepassing van de methode van het tijdbudget zich aanvankelijk tot deelterreinen als de vrijetijdsbesteding, de huishouding en het verkeersgedrag. De eerste studie bij ons wordt in het midden van de jaren dertig uitgevoerd door Kruijt, Blonk en

Hofstee. Zij onderzoeken de besteding van de vrije tijd door 600 hoofdzakelijk sociaal-democratische arbeiders.

De relatieve achterstand is pas in 1975 opgeheven, wanneer een combinatie van zes instanties aan Intomart opdracht geeft tot een landelijk tijdbudgetonderzoek. In 1980 wordt dit initiatief herhaald. In beide gevallen draagt het Sociaal en Cultureel Planbureau zorg voor de openbare toegankelijkheid van het materiaal. In 1977 rapporteert Knulst in 'Een week tijd' over de resultaten van 1975; eind 1983 kunnen deze worden vergeleken met de situatie in 1980 via de hier besproken publikatie.

Zoals we van de belangrijkste auteur, Knulst, gewend zijn, betreft het een systematische, helder en boeiend geschreven publikatie. Het is veel meer dan een tabellenboek met commentaar. De auteurs leggen functionele relaties met ander sociaal-wetenschappelijk onderzoek, zijn goed op de hoogte van tijdsbestedingsonderzoek in andere landen en tonen zich gevoelig voor actuele maatschappelijke veranderingen. Wat dat laatste betreft worden vier onderwerpen, die de tijdgeest weerspiegelen, uitgediept: betaalde en onbetaalde arbeid, het ontplooiingspatroon van werkenden en niet-werkenden, de effecten van diverse vormen van arbeidsduurverkortings voor de besteding van de arbeidsvrije tijd en de betekenis van het arbeids- en onderwijsbestel voor congesties in ruimtegebruik bij vervoer, winkel- en dienstengebruik en recreatie. Het rapport eindigt met de conclusie, dat de rigide tijdsstructuur wordt gedictieerd door de wetten van arbeids- en onderwijsbestel, die niet alleen de werkenden, maar de totale samenleving in de greep heeft. Voor het Sociaal en Cultureel Planbureau is de tijd gekomen om de voor- en nadelen van de rigide structuur eens nader te bezien en de mogelijkheden van deregulering en flexibilisering in een tijdsbeleid op te nemen.

Uit het voorgaande is wel duidelijk geworden hoezeer tijd ook in de benadering van Knulst en Schoonderwoerd sociaal geconstrueerde tijd is. Niet een parameter voor de geschiedenis van mens en samenleving, maar

een medium waardoor een structuur waarbinnen sociaal handelen voortdurend gestalte krijgt. Toch is het erg moeilijk om het dynamische in de tijd via een tijdsbestedingsonderzoek tot uitdrukking te brengen. De auteurs proberen dat door een vergelijking te trekken tussen de tijdsbesteding van 1975 en 1980. Ze komen daarbij tot de slotsom, dat de stabiliteit overheerst ten opzichte van verschuivingen. In beide jaren werd een week in de maand oktober onderzocht door aan een representatieve steekproef te vragen een dagboek bij te houden van de primaire en secundaire activiteit per kwartier, waarbij er een keuze was uit 226 antwoordmogelijkheden. In beide jaren werden de 168 uren per week gemiddeld op de volgende wijze gevuld: arbeid 13 uur; huishoudelijke en gezinstaken 23 uur; slapen, eten en persoonlijke verzorging 76 uur; onderwijs en ontwikkeling 7 uur; vrijetijdsbesteding 46 uur; 3 uur. De geconstateerde verschuivingen zijn minimaal: mannen werken minder lang voor hun beroep; ze nemen intensiever deel aan huishoudelijke arbeid; de belangstelling voor onderwijs en vorming bij ouderen neemt toe; de vrije tijd van vrouwen vermindert; sport en hobbies kunnen zich verheugen in een grotere belangstelling; het luieren, uitgaan en buiten onspannen neemt bij mannen af.

Blijkbaar zijn de onderzoekers zeer gevoelig geraakt door de grote hoeveelheid kwantitatieve gegevens. Het materiaal is op heel verschillende, vaak originele, manieren bewerkt. Dat levert soms wel, soms geen relevante additionele informatie op. Hier schuilt echter een gevaar. Ondanks de technische goede toepassing van de onderzoeksmethoden, lijken de auteurs de beperkingen in de mogelijkheden, die nu eenmaal inherent zijn aan de gehanteerde methodiek uit het oog te verliezen en de mogelijkheden te overschatten. In hun overigens gedegen methodische verantwoording in eerste hoofdstuk en bijlagen geven ze nergens blijk van de kritiek te kennen, die er inmiddels internationaal is opgebouwd op de toepassing en analyse van de tijdbudgetmethode. De methodiek wordt onvoldoende gerelativeerd.

In dit tijdbudget wordt sociaal gedrag geïndividualiseerd en gereduceerd tot telbare activiteiten, die algemeen aanvaard zijn en niet deviant. De kwalitatieve betekenis, die tijd heeft, kan via deze methode niet worden achterhaald. Aan een kwartier in de file wordt geen andere betekenis toegekend, dan aan dezelfde periode in de trein. In beide gevallen kan het gaan om 'reizen naar en van het werk'. 'Tuinieren' wordt in feite op verschillende momenten en door verschillende personen anders beleefd. Op de derde plaats is de kritiek, dat activiteiten, die dominant zijn in de herinnering of langer duren, meer kans hebben geregistreerd te worden in het dagboek. Het zware beroep, dat op respondenten wordt gedaan om een week lang van 24 uur per dag alle activiteiten te noteren, kan leiden tot slordigheden en afwijkingen van de werkelijkheid. Ondanks deze en andere methodische en technische bezwaren betreft het hier een waardevolle publikatie, die veel interessant materiaal oplevert. Gezien de doelstellingen van het SCP is het te hopen, dat men in beleidskringen de conclusies serieus neemt. Bijvoorbeeld ten aanzien van de effecten van vormen van arbeidsduurverkorting op de vrijetijdsbesteding of de flexibilisering van onze tijdstructuur. Voor Nederlandse sociologen zou het rapport aanleiding kunnen zijn om de sociologie van de tijd veel meer aandacht te geven.

Th. Beckers

W. Derksen, J. van der Drift, M. van der Kleij en Th. de Beer, De gekozen burgemeester benoemd. Succes en falen van vertrouwenscommissies bij burgemeestersbenoemingen, Kluwer, Deventer, 1983.

Onder deze fraaie titel doen de auteurs verslag van een onderzoek in opdracht van Binnenlandse Zaken naar het functioneren van vertrouwenscommissies bij burgemeestersbenoemingen.

Het instituut van de vertrouwenscommissies is een rechtstreeks gevolg van de discussie

over het kiezen of benoemen van burgemeesters, die inmiddels enigszins is verstomd. In plaats van een gekozen burgemeester is er inspraak van de gemeenteraad bij burgemeestersbenoemingen gekomen.

Het onderzoek heeft betrekking op alle benoemingen uit de periode 1 augustus 1978 - 1 augustus 1982. In deze periode vonden 302 benoemingen van burgemeesters plaats en 4 benoemingen van commissarissen van de koningin. In slechts een klein aantal gevallen werd een vertrouwenscommissie ingesteld, namelijk 32 keer bij een burgemeestersbenoeming en tweemaal bij een commissarisbenoeming. Het gaat daarbij vooral om grotere gemeenten, waarin de PvdA het grootste zeteltal in de raad heeft. In 18 gemeenten en twee provincies is het functioneren van vertrouwenscommissies onderzocht.

De auteurs demonstreren een geheel eigen stijl om verslag van een onderzoek te doen. Waarschijnlijk mede vanwege het feit dat het beperkte aantal gemeenten waarin vertrouwenscommissies werkzaam zijn geweest geen representatief beeld op kan leveren van alle gemeenten in Nederland, is hun verslag eerder impressionistisch dan kwantitatief. Er wordt een schets neergezet van het functioneren van vertrouwenscommissies, die wordt gelardeerd met onderzoeksgegevens. Dat is misschien niet optimaal voor de controlebaarheid, maar het levert wel een prettig leesbaar boek op.

De uitkomsten van het onderzoek leveren over het algemeen een erg positief beeld op van het functioneren van vertrouwenscommissies en tasten een aantal bestaande vooroordelen aan. Zo blijkt de politieke kleur van de toekomstige burgemeester in de discussies van de vertrouwenscommissies geen rol van betekenis te spelen. De bestuurlijke kwaliteiten blijken voorop te staan. Men zoekt naar een onafhankelijke burgemeester en niet naar een eerste wethouder. Er is ook geen enkele reden om te veronderstellen dat de kwaliteit van het burgemeesterscorps door het optreden van vertrouwenscommissies zou verminderen. Integendeel, de commissies staan op de bres voor de kwaliteit van hun toekomstige

burgemeester en wensen zich niet te laten 'afschepen' met een burgemeester voor wie om andere dan lokaal-politieke redenen een plaats moet worden gevonden.

De feitelijke invloed van de vertrouwenscommissies is moeilijk meetbaar. In de helft van de gevallen is de kandidaat van de commissie benoemd. De onderzoekers concluderen dat vertrouwenscommissies een zeer duidelijke invloed hebben gehad. Het optreden van vertrouwenscommissies heeft vooral invloed op de legitimiteit van de benoeming. Wanneer de kandidaat van de commissie wordt benoemd, kan deze in het begin van zijn ambtsperiode geen kwaad meer doen. Een burgemeester daarentegen die in strijd met het advies van de vertrouwenscommissie wordt benoemd, gaat moeilijke jaren tegemoet.

Het instituut van de vertrouwenscommissie

heeft pas na de onderzoeksperiode een hoge vlucht genomen. In hoeverre het positieve beeld dat uit de onderzoeksperiode naar voren komt, ook dan nog van kracht is, is ook voor de onderzoekers een open vraag. In de onderzoeksperiode konden vertrouwenscommissies goed functioneren omdat hun instelling op consensus binnen de raad was gebaseerd. Verdeeldheid in de raad zal ongetwijfeld ook in een vertrouwenscommissie doorwerken.

'De gekozen burgemeester benoemd' is een vlot geschreven boek, dat op grond van beperkt materiaal inzicht biedt in het functioneren van vertrouwenscommissies. Wetenschappelijke diepgang heeft het zeker niet maar dat is ook niet de pretentie van dit soort onderzoek.

J.J.A. Thomassen